

Značaj enciklike *Aeterni Patris* za obnovu tomističke filozofije u 19. i 20. stoljeću *

Ivan KEŠINA

Sažetak

Autor u svom radu govori o značaju i utjecaju enciklike Aeterni Patris na obnovu tomističke filozofije u 19. i 20. stoljeću. Tomistička renesansa obuhvaća dva prošla stoljeća, a njeni počeci se osjećaju negdje polovinom 19. stoljeća. Dokument koji je pružio odlučne smjernice za obnovu skolastičke tradicije, s posebnim naglaskom na obnovu filozofije sv. Tome Akvinskog, bila je enciklika pape Lava XIII. Aeterni Patris. Slijedeći poticaje koje je Lav XIII. iznio u svojoj enciklici, obnovljena skolastika je postala svjetski duhovni pokret koji djeluje do naših dana.

Uvod

Pozitivizam, materijalizam, evolucionizam i ateizam,¹ na političkom planu liberalističko-laicistički, a djelomično i razni militantni protucrkveni pokreti pridonijeli su osobito u 19. stoljeću tome da su vjera i Crkva bile prisiljene na jače defenzivno ponašanje. U žestokim duhovno–svjetonazorskim polemikama, gotovo da nije postojala zajednička, filozofski utemeljena obrambena fronta kršćanske misli. To je moralo izazvati razjašnjavanje i produbljivanje vlastite pozicije u krilu Crkve što je trebalo dovesti do većega jedinstva i zajedništva na području temeljnih filozofskih uvjerenja. Čini se kako je to bilo moguće jedino vraćanjem na bogato naslijeđe skolastičke filozofije.²

Svemu maloprije navedenom treba pridodati i unutarcrkvene potrebe i probleme. Naime, u političkoj i duhovnoj zbrci onoga vremena filozofsko–teološka izobrazba je bila, osobito kod svećeničkih kandidata, na vrlo niskoj razini. Kada se filozofija i predavala na katoličkim učilištima, bila je izložena samovolji i osobnom

* Izlaganje je održano na kolokviju »Filozofija sv. Tome Akvinskoga u kršćanskoj filozofiji 19. i 20. stoljeća« što ga je u čast 70. rođendana Tome Vereša, OP organizirao Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu 11. ožujka 2000. godine.

- 1 U 19. stoljeću osobito je jak bio ateizam sa zahtjevom za znanstvenom valjanošću, što je na mnoge »obrazovane« ljude snažno djelovalo.
- 2 S ponovnim promišljanjem skolastičkog naslijeđa ne misli se samo na školski tomizam u strogom smislu riječi, već se nastoje ponovno oživjeti i druge »škole«, kao npr. suarezijansku filozofiju (osobito kod isusovaca) i skotističku tradiciju (osobito kod franjevac).

stavu predavača. Zbog toga ona nije bila u mogućnosti pružiti temeljne smjernice koje su, upravo u ono vrijeme, bile prijeko potrebne. Taj nedostatak trebao se prevladati ponovnim promišljanjem skolastičkog naslijeđa, osobito filozofsko–teološke misli Tome Akvinskoga, koji je stotinama godina slovio kao najveći mislilac visoke skolastike, kao naučitelj Crkve, a koji je u ovo vrijeme bio gotovo zaboravljen. Ovo čini razumljivim i opravdanim sve što se poduzelo u obnovi skolastičke misli, a što se naziva neoskolastika.³ Ovaj duhovni pokret ima svoje početke u polovini 19. stoljeća kada je, barem u početku, vladalo jedno ekskluzivno apologetsko raspoloženje. Iz uvjerenja kako je samo skolastička filozofija u posjedu istine («philosophia perennis») te da samo ona odgovara katoličkoj vjeri («ancilla theologiae»), odbacivano je sve drugo kao zabluda i pogrešan put. Moderna znanost i novija filozofija bile su osuđivane pod optužbom da vode u bezvjerje. Međutim, tada se pojavljuje dokument koji je pružio odlučne smjernice za ponovno oživljavanje skolastičke tradicije, ali koji je i na poseban način usmjerio proučavatelje na filozofsko–teološke misli Tome Akvinskoga. Bila je to enciklika Lava XIII. *Aeterni Patris* koja je ustrajavala na načelu sklada između razumske i vjerske istine.

1. Lav XIII. — papa i uvjereni tomist

Msgr. Gioacchino Pecci, biskup Perugiae, bio je već u svojoj mladosti upoznat s autentičnim tomizmom, čemu su na osobit način pridonijeli pojedini njegovi učitelji u *Collegio Romano*. Za vrijeme svoga dugogodišnjeg biskupskog službovanja u Perugi on je bio intenzivno zaokupljen temeljnim problemom 19. stoljeća, a to je odnos između Crkve i modernog društva, odnosno obnova društva koje bi se trebalo temeljiti na kršćanskim načelima, a što bi bio i odgovor na liberalnu i so-

3 Naziv »neoskolastika« je jako diskutabilan te se čini kako je uveden od neprijatelja navedenoga duhovnog pokreta koji su pod tim pojmom razumijevali reakcionarno–konzervativnu misao, »ultramontano« centralističko i integralističko nastojanje kojemu su nastojali pružiti otpor i neki iz katoličkog prostora. Oni koji su se trudili oko obnove skolastičke misli radije su govorili o »našoj« skolastičkoj filozofiji. Emerich Coreth koji je bio, i još se uvijek smatra članom tog pokreta, o tome piše: »Dagegen war innerhalb der scholastischen Philosophie — etwa zur Zeit, als ich in den vierziger Jahren Philosophie studierte — von Neuscholastik nie die Rede. Man sprach einfach von »unsere«, nämlich der scholastischen Philosophie, in derer lebendiger Tradition man stand, die man aber fortführen und weiterentwickeln wollte, deshalb schon damals — und lange zuvor, später noch mehr — durchaus aufgeschlossen für Ansätze, Probleme und Methoden neuerer Philosophie, in ständiger Auseinandersetzung mit ihr, also im Bewußtsein, daß christliche Philosophie, die sich dem geistigen Erbe der Scholastik verpflichtet weiß, ohne sich selbst preiszugeben, durch die Diskussion mit der neueren Philosophie bereichert, befruchtet, vertieft werden kann und soll« (E. Coreth, *Einleitung*, u: E. Coreth... (Hrsg.), *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Bd. 2. *Rückgriff auf scholastisches Erbe*, Graz, Wien, Köln 1988., str. 9–10). Emerich Coreth glavni je izdavač tri sveska koji uvelike obuhvaćaju problematiku ovog znanstvenog kolokvija: *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. i 20. Jahrhunderts*, Bd. 1, *Neue Ansätze im 19. Jahrhundert*, Graz, Wien, Köln 1987; *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. i 20. Jahrhunderts*, Bd. 2, *Rückgriff auf scholastisches Erbe*, Graz, 16 Wien, Köln 1988; *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Bd. 3, *Moderne Strömungen im 20. Jahrhundert*, Graz, Wien, Köln 1990.

cijalističku ideologiju. Pri tome nastojanju G. Pecci je otkrio kolika se plodnost krije u socijalnoj filozofiji sv. Tome Akvinskoga. On je sve bolje shvaćao kako se svaki dio tomističkog sustava može povezati sa svim drugim sustavima u jednu sintezu te da zbog toga, na osnovi takve socijalne filozofije, stoje metafizika, psihologija i epistemologija, od kojih se kao znanosti ne bi smjelo odustati. U tome mu je mnogo pomogao njegov brat Giuseppe Pecci koji je i sam bio uvjereni tomist.

Na Prvom vatikanskom saboru, u kojemu je vrlo aktivno sudjelovao, kardinal Pecci se osobno zalagao za poboljšanje filozofske izobrazbe svećeničkih kandidata i ostaloga klera. U dogmatskoj konstituciji *Dei Filius* saborski su se oci, raspravljajući o vjeri i razumu, suprotstavili filozofskim i teološkim strujama, koje su bile zatrovane tada vladajućim racionalizmom (razum bez vjere) i fideizmom (vjera bez razuma), dok se kršćanska kultura odvijala između dviju krajnosti, kolebajući između jedne i druge strane, te su izjavili da nema opreke između razuma i vjere, nego se oni mogu i moraju prijateljski susretati.⁴

Kardinal Pecci izabran je za papu 20. veljače 1878. godine. Već tjedan dana nakon izbora zadužio je kardinala vikara na učilištu San Apollinare u Rimu da poradi na ustanovi filozofske akademije, s nakanom poticanja osobnog filozofskog studija sjemeništara.

Svoju prvu encikliku *Inscrutabili Dei Lav XIII.* je objavio 21. travnja 1878. godine.⁵ U njoj je iznio temeljne programske odrednice svoga pontifikata. Krivom i lažnom društvu koje se utemeljilo prethodnih stoljeća, on želi suprotstaviti obnovljeni kršćanski društveni poredak. U kontekstu te obnove on ističe veliku ulogu filozofije koja bi trebala drugim znanostima pružati smjernice. Filozofija bi trebala utrti put za obranu od napadača na vjeru i Crkvu, onako kako su to činili velikani kršćanske misli: Augustin, Toma Akvinski i ostali učitelji kršćanske mudrosti. U svojoj prvoj enciklici papa ne predstavlja Tomu Akvinskoga kao isključivoga učitelja kojega bi trebalo slijediti, ali u privatnim razgovorima nije krio da mu je upravo to bila intencija.

Papa je nastojao na sveučilištu Gregoriana okupiti što više tomistički uvjerenih profesora, a na početku akademske 1878./79. godine bilo je objavljeno kako se sv. Tomu uzima kao smjerokaz, tj. da će njegova filozofsko-teološka misao biti propisana za predavanje.⁶ Lav XIII. ipak je neko vrijeme oklijevao, dok nije donio odluku objaviti jednu encikliku o obnovi i povratku tomizma na katolička učilišta.

4 »Premda je vjera iznad razuma, ipak nikada ne može biti pravog neslaganja između vjere i razuma: jer isti Bog, koji otkriva otajstva i ulijeva vjeru, udijelio je ljudskom duhu svjetlo razuma; 4 Bog pak ne može zaniijekati samoga sebe niti istina ikada može proturječiti istini.« Citat iz enciklike *Dei Filius*, u: Ivan Pavao II., *Fides et ratio – Vjera i razum, Enciklika svim biskupima Katoličke crkve o odnosu vjere i razuma* (objavljena na latinskom L'Osservatore Romano, 16. listopada 1998., vidi prijevod na hrvatski Zagreb: Kršćanska sadašnjost 1999., str. 9., bilj. 1.), Zagreb 1999., V, 53.

5 ASS 10 (1878), str. 97–115.

6 Značajno je što je ovaj propis donesen upravo za *Gregorianu* jer su na njoj studirali svećenički i redovnički kandidati iz cijeloga svijeta. Nakon završenog studija oni bi se obično vraćali u svoju domovinu, te bi se tako obnovljeni tomizam mogao relativno brzo proširiti u čitavoj Katoličkoj crkvi. Profesorima koji nisu bili u dovoljnoj mjeri tomisti, postupno se zabranjivalo predavati na tom sveučilištu.

U tome je imao veliku potporu i ohrabrenje u trojici gorljivih propagandista to-mizma s kojima je dugo vremena bio povezan, a to su bili njegov brat Giuseppe, Matteo Liberatore i msgr. Salvatore Talamo.

2. Prikaz enciklike Aeterni Patris⁷

Papa Lav XIII. objavio je svoju encikliku *Aeterni Patris* 4. kolovoza 1879. godine.⁸ Na početku enciklike on objašnjava zašto smatra da su intervencije crkvenog učiteljstva na području filozofije opravdane, da bi se obranila vjera i da bi se bdjelo nad predavanjima iz filozofije na crkvenim učilištima. Zbog toga on smatra vrlo korisnim, u (ne)prilikama vremena u kojem se živi, posvetiti jednu čitavu encikliku »naravi filozofskog poučavanja koje bi istovremeno respektiralo poklad vjere i dostojanstvo ljudskih znanosti«.⁹

Podsjećajući na nezaobilazno značenje svjetla vjere papa ističe i važnost prirodno-govornog razuma. Pri tome on opsežno opisuje trostruku ulogu filozofije u njezinom odnosu prema kršćanskoj vjeri i teologiji. Filozofija bi trebala posredovati ono što se naziva »praeambula fidei«, tj. poklad vjere, nastojeći konkretno dokazivati Božju egzistenciju i njegova pojedina svojstva; tako bi se i teologiji dao znanstveni značaj te bi se usustavljivale vjerske istine kojima bi se pokušavalo dati jasna tumačenja; napokon, filozofija bi trebala »podržavati« i braniti vjerske istine tako da daje ispravne odgovore na prigovore racionalista. U toj trostrukoj ulozi ljudski razum se mora, ukoliko se bavi istinama koje se odnose na nadnaravni red, staviti u službu nadnaravnih znanosti.

Na sljedećim stranicama enciklike papa traži u povijesti filozofije potvrdu svojih teoretskih postavki.¹⁰ Prvo se zadržava na učenju apologeta i djelu sv. Augustina, zatim prelazi na srednji vijek i citira dugo objašnjenje Siksta V. koji je smatrao kako su sv. Toma Akvinski i sv. Bonaventura dvojac koji je tvorio vrhunac kršćanske misli. Ipak, Lav XIII. nastavlja: »Među svim skolastičkim učiteljima bližešti neusporedivim sjajem njihov prvak i učitelj Toma Akvinski koji je, kako primjećuje Cajetan, duboko poštujući svete naučitelje koji su mu prethodili, na neki

7 Tekst enciklike *Aeterni Patris* o kojem je ovdje riječ objavljen je u kontekstu djela Cvjetka Gruber-
ra⁴, *Kršćanska filozofija u duhu anđeoskog učitelja sv. Tome Akvinjanina obzirom na najnoviju en-
cikliku Aeterni Patris učešnim zavodom*, Zagreb 1880., str. 1–23. Enciklika, kako je objavljena u na-
vedenom djelu, nije podijeljena na poglavlja, te su zbog toga tekstovi iz nje citirani prema stranici
na kojoj se tekst nalazi. Vrlo dobar prikaz enciklike napisao je R. Aubert, *Die Enzyklika »Aeterni
Patris« und die weiteren päpstlichen Stellungnahmen zur christlichen Philosophie*, u: 16 E. Coreth
u. a. (Hrsg.), *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*⁴, Bd. 2.
Rückgriff auf scholastisches Erbe, Graz–Wien–Köln 1988., str. 310–332.

8 Nije poznato koji su bili najvažniji papini suradnici pri sastavljanju navedene enciklike. Ipak se sa
sigurnošću može prihvatiti da je papa svojim suradnicima dao točne upute, tj. da im je izložio koja
je svrha jednog takvog dokumenta i što treba njime izraziti i istaknuti. Isto tako morao je pomno
razraditi i odvagati sve prigovore koji su mu predočeni, kako bi u konačnici došao do teksta koji
bi odgovarao onome što je zamislio.

9 Citirano prema R. Aubert, *nav. dj.*, str. 316.

10 Usp. Lav XIII., *Aeterni Patris*, str. 10–13.

način naslijedio mudrost svih.«¹¹ Nadalje, papa nabraja osobite značajke i odlike Tomine filozofije: Toma nudi sintezu raspršenih naučavanja svih prethodnih učitelja; on obrađuje sa svom jasnoćom i temeljitošću sva pojedinačna područja filozofije, tj. bavi se cjelovitošću filozofskih problema; njegova filozofija svodi sve na fundamentalne principe, premise. Napokon, Toma je riješio teški problem pred kojim se kršćanin oduvijek nalazio. On je pomirio pravo razuma s transcendencijom vjere. O tome papa piše: »Osim toga, točno razlikujući razum od vjere, što je nužno, a ipak oboje prijateljski udružujući, sačuvalao je prava jednoga i drugoga te ujedno vodio računa o njihovu dostojanstvu, tako da je razum na Tominim krilima dostigao svoj ljudski vrhunac, i gotovo se ne može više dignuti, a gotovo ni vjera ne može od razuma očekivati veće i snažnije pomoći nego što je već dobila po Tomi.«¹²

Navedene odlike Tomine filozofije objašnjavaju uzrok njegova velikog autoriteta tijekom stoljeća. Nažalost, u prošlim stoljećima, smatra papa, uslijedilo je odvratanje od Tomine filozofije, što je bilo posljedica umnožavanja različitih, čak i sasvim suprotstavljenih filozofskih sustava koji u pojedinim zemljama nisu poštedjeli ni duh kršćanske filozofije. »Prezirući baštinu stare mudrosti, oni su se više trudili ponovno graditi lijepu zgradu, umjesto da su nastojali tu zgradu povećavati i usavršavati; bio je to jedan nerazborit (pogrešan) plan.«¹³ Papa je priznao da ta lijepa građevina ne bi trebala jednostavno ostati kakva jest i kakva je bila, nego bi je trebalo usavršavati i uljepšavati.

Nakon što je izrazio žaljenje zbog napuštanja i preziranja tomističkog sustava, papa s radošću konstatira kako je već prisutna (u dolasku) jedna drukčija reakcija, pri čemu misli na neotomizam. On iznosi razloge zbog kojih želi da biskupi ponovno uvedu u svoja sjemeništa predavanja iz tomističke filozofije, a tih razloga je, prema njegovu mišljenju mnogo: redovito obrazovanje katoličke mladeži, osobito budućih svećenika, što je po sebi vrlo važna stvar; potom, protivnici Crkve vjeru napadaju na planu (području) razuma, važno je da se na istom planu dadu odgovori; postoji velika opasnost da obitelj i društvo budu izloženi zarazi krivih (lažnih) mišljenja. Na kraju papa iznosi vrlo važan argument: »Sve ljudske znanosti imaju razloga nadati se jednom realnom napretku te očekivati za sebe djelatnu pomoć iz restauracije koju smo (mi) predložili za filozofske znanosti.«¹⁴

Lav XIII. završava svoju encikliku s nekoliko praktičnih savjeta. Jedan od njih je savjet koji se pokazao plodnim za obnovu tomističke filozofije: »Kako bi se izbjeglo piti prljavu (mutnu) umjesto čiste vode, pazite na to da se mudrost sv. Tome crpi na njezinim vlastitim izvorima, ili u najmanju ruku iz onih voda koje, izvirući

11 *Isto*, str. 14–15.

12 *Isto*, str. 15.

13 *Isto*, str. 16.

14 *Isto*, str. 21. Papa govori o svim, a ne samo o tzv. humanističkim znanostima. Riječ je i o prirodoslovnim znanostima koje su osobito u 18. i 19. stoljeću, služeći se matematičko-eksperimentalnom metodom, postigle zadivljujuće rezultate. Papa misli kako obnovom stare filozofije te znanosti ne bi ništa izgubile nego bi se dogodilo upravo suprotno. Ovu konstataciju papa koristi kako bi progovorio o međusobnom odnosu između filozofije i ostalih znanosti.

iz istog izvora, prema jednodušnom i sigurnom svjedočanstvu doktora, teku još uvijek čiste i bistre.«¹⁵ Kratki prikaz enciklike dopušta nam primijetiti kako papi nije stalo samo do obrazovanja klera, već i do obnove cjelokupne filozofske misli, a osnova za nju bi bio tomizam, koji istovremeno predstavlja konstruktivnu i stvaralačku sintezu koja je opravdana i stoji u skladu, kako s razumom, tako i s vjerom Crkve. Drukčije rečeno, Lav XIII. naglašava kako je načelo sklada između razumske i vjerske istine ne samo moguće, nego jedino ispravno.¹⁶

Enciklika *Aeterni Patris* nije bila prvi papinski dokument u prilog tomizmu, ali je sa sigurnošću bio najrazvijeniji, najisključiviji, a osim toga, bio je i onaj koji je najviše ustrajavao na *filozofskom* značenju tomizma; ili kako to Ivan Pavao II. kaže: »Taj spis sve do današnjeg dana ostaje jedini papinski dokument koji je u cijelosti posvećen filozofiji.«¹⁷ Lav XIII. pri završetku enciklike poziva: »*Exempla sequamur Doctoris angelici*«. ¹⁸ Na prvu godišnjicu objavljivanja enciklike, dakle, 4. kolovoza 1880. godine, papa je napisao okružnicu *Cum hoc sito* u kojemu je objasnio zašto je sv. Tomu proglasio zaštitnikom katoličkih učilišta, uspoređujući Tomino naučavanje s morem u kojem je sadržana sva mudrost koja dotječe od starine. Papa se nije zadovoljio samo objelodanjanjem teoretskih smjernica. Poticao je biskupe da osnivaju učilišta za tomističke studije. Sam im je dao primjer time što je 15. listopada 1879. godine u Rimu osnovao »Papinsku akademiju sv. Tome Akvinskog«.

3. »Sretne posljedice«¹⁹ poticaja enciklike *Aeterni Patris*

Zahtjevi i poticaji izraženi u enciklici dali su novi zamah u istraživanju nauke sv. Tome i drugih skolastičkih pisaca. Napisano je mnogo povijesnih studija i to je

15 *Isto*, str. 22. Ovdje papa misli na neposredne komentatore Tominih djela.

16 Ne smije se zaboraviti na socijalni aspekt koji papu Lava XIII. motivira za obnovu tomizma. Za razliku od jednog istinskog filozofa, on se nije prvenstveno zanimao za filozofska istraživanja radi njih samih nego za potporu pri restauraciji kršćanskog društva prema kršćanskim načelima. Dakle, tomistička inicijativa Lava XIII. zasigurno je posjedovala filozofsko određenje, ali je išla i korak dalje od onoga što bi se moglo nazvati tomizmom profesora. Naime, on je uvjeren kako problem kršćanske filozofije i problem kršćanske politike tvore spekulativnu i praktičnu stranu 16 istog problema. Lavu XIII. je jako stalo do uspostave integralnog kršćanskog društvenog poretka⁴, 16 što je uočljivo iz njegovih enciklika, primjerice *Immortale Dei*; *Libertas praestantissimum*; *Rerum novarum*, itd. Ukratko rečeno: Tomistička obnova, kako je želio Lav XIII., nije samo događaj na području čiste filozofije. Motive za nju potrebno je tražiti i na razini politike, tj. u pokušaju po4 novne uspostave kršćanskoga društvenoga poretka.

17 Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 57.

18 »Slijedimo primjere Andeoskog Naučitelja«, Lav XIII., *Aeterni Patris*, str. 23. Ivan Pavao II. smatra da je taj poticaj potpuno opravdan svjedočanstvom života kojim je Toma potvrdio svoje 16 naučavanje: »Njegova je metodologija više nego metodološka vještina učitelja; to je metodologija 16 sveca koji u punini živi Evanđelje, u kojemu je ljubav sve« (Ivan Pavao II., *Filozofija otvaranja i 4 univerzalizma*. Govor o stotoj obljetnici okružnice »Aeterni Patris«, Rim, Papinsko sveučilište 16 sv. Tome, 17. studenoga 1979. godine, br. 10, u: Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti (Doctor humanitatis) i drugi spisi o suvremenosti sv. Tome Akvinskoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998.).

19 Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 58. Ovim izrazom želi Ivan Pavao II. izraziti koliko je pozitivnih rezultata izazvala enciklika *Aeterni Patris* i papin poziv na obnovu tomističke filozofije.

razlogom što je ponovno otkriveno bogatstvo srednjovjekovnih filozofa za koje se u to doba gotovo nije znalo, a nastale su i mnoge nove tomističke škole,²⁰ a mnogobrojni istraživači odvažno su uveli tomističku predaju u rasprave o filozofijskim i teologijskim pitanjima onoga doba. Nasljednici Lava XIII. na papinskoj stolici u različitim su prigodama, više ili manje službeno, nastavili njegovo djelo u obnovi tomizma.

Pio X. je samo nekoliko mjeseci nakon svog izbora za papu potvrdio u svojoj apostolskoj okružnici *In praecipuis laudibus* (3. siječnja 1904.) da je glavni razlog slave Lava XIII. u tome što je »prije svega drugoga i sa svim svojim silama ponovno obnovio nauku sv. Tome«. ²¹ On je poslije toga više puta ponavljao i propisivao kako treba proučavati i podržavati skolastičku filozofiju koja je čvrsto povezana s naukom Anđeoskog Doktora. ²²

Papa Benedikt XV. je, za svoga kratkog pontifikata, nekoliko puta potvrdio neusporedivo mjesto koje pripada sv. Tomi, pri čemu nije isticao misli li na Tominu filozofiju ili teologiju. ²³ Tek nakon završetka krize modernizma, čemu je osobito pridonio upravo papa Benedikt XV., mogla je započeti pozitivna rasprava i razgovor s novijom misli. Dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća katolički filozofi intenzivnije se bave njemačkim idealizmom, osobito Hegelom, a poslije Fichteom i Schellingom, filozofijom vrijednosti od Lotzea do Schelera; bave se fenomenologijom Husserla i ontologijom Nicolaia Hartmanna; filozofijom egzistencijalizma od Kierkegaarda do Jaspersa te osobito Heideggerom čije je pitanje bitka pokrenulo novo metafizičko promišljanje koje je povezano s povratkom k Tominoj metafizici, što je izazvalo nešto kao katoličko–heideggerovsku školu.

Tek poslije, negdje polovinom 20. stoljeća, započela je rasprava s Feuerbachom, Marxom, dijalektičkim materijalizmom i neomarksizmom. Istodobno se u kontekstu kršćanske misli raspravlja o filozofiji jezika i filozofiji povijesti, hermeneutici, analitičkoj filozofiji, teoriji znanosti itd. Ono što je ovdje samo nabrojeno upućuje na otvorenost katoličke misli prema novijoj filozofiji te na mnoštvo filozofskih pokreta koji već tvore prijelaz od neoskolastike, u užem smislu riječi, prema modernim strujanjima unutar kršćanske filozofije. ²⁴

20 Opširnije usp. E. Coreth, *Schulrichtungen neuscholastischer Philosophie*, u: E. Coreth (Hrsg.), *nav. dj.*, str. 397–410.

21 Citirano prema R. Aubert, *nav. dj.*, str. 325.

22 Upravo u vrijeme pontifikata Pija X. skolastička filozofija je stupila, u početku suzdržano, a 16 potom sve otvorenije i odlučnije, u dijalog s novijom filozofijom. Taj je proces bio teško opterećen 4 i 16 zakočen borbom protiv tzv. modernizma početkom dvadesetog stoljeća. Možda su neki kršćanski mislioci i išli predaleko u davanju ustupaka novijoj znanosti i filozofiji. Međutim, čini se kako su mnogi katolički mislioci i istraživači bivali bezrazložno denuncirani i ekskomunicirani. Time su problemi bivali potiskivani, a ne rješavani, te će se poslije javiti u još drastičnijem obliku. O toj tematici opširnije usp. E. Coreth, *Rückblick und Ausblick*, u: E. Coreth (Hrsg.), *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Bd. 3. *Moderne Strömungen im 20. Jahrhundert*, Graz–Wien–Köln 1990., str. 877–893.

23 I *Codex iuris canonici* (iz 1917. godine) propisuje profesorima filozofije i teologije da se inspiriraju »na metodi, naučavanju i principima Anđeoskog Naučitelja«.

24 O navedenom opširnije usp. E. Coreth, *Rückblick und Ausblick*, str. 883.

Već na samom početku svoga pontifikata, 1. kolovoza 1922. godine, potvrdio je papa Pio XI. u svom apostolskom pismu o obrazovanju klera *Officiorum omnium*, da kad Lav XIII. i ne bi bio autor tolikih enciklika i drugih dokumenata već samo enciklike *Aeterni Patris*, samo to bi bilo dovoljno za njegovu neumrlu slavu,²⁵ te da se od Akvinca ne može udaljiti, osobito u metafizici, a da posljedice ne budu jako štetne.

Papa Pio XII. u mnogim je prigodama podsjećao koje je službeno stajalište Crkve u odnosu prema tomizmu. To osobito dolazi do izražaja u enciklici *Humani generis* (12. kolovoza 1950.), a u govoru održanom 17. listopada 1953. godine na *Gregoriani* ustvrdio je: »Ne oklijevamo reći da čuvena enciklika *Aeterni Patris* (...), u kojoj je naš neumrli prethodnik Lav XIII. podsjetio katoličke mislioce na jedinstvo u predavanjima o učenju sv. Tome, zadržava svoju potpunu vrijednost.«²⁶

I Drugi vatikanski sabor također propisuje proučavanje i predavanje trajno vrijedne filozofske baštine, od koje je značajan dio upravo misao Andeoskog Naučitelja. Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatam totius* zahtijeva »da filozofske predmete treba tako predavati da se studenti dovedu do temeljite i svrhovite spoznaje čovjeka, svijeta i Boga, oslanjajući se na trajno vrijednu filozofsku baštinu.«²⁷ Deklaracija o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis* izražava koliko se Crkva brine za sveučilišta i fakultete, te da se pojedine znanstvene discipline razvijaju prema vlastitim načelima, vlastitom metodom i sa slobodom koja je potrebna za znanstveno istraživanje. »Tako se njihove spoznaje sve više produbljuju, i uzevši najsavjesnije u obzir nova pitanja i rezultate istraživanja današnjice, uviđa se kako teže za jednom istinom. U tome te škole slijede stope crkvenih učitelja, posebno svetog Tome Akvinskog.«²⁸

Papa Pavao VI. potvrdio je više puta za vrijeme koncila i poslije njega, kako naučavanje sv. Tome zauzima u Crkvi važno i nezaobilazno mjesto. Dva su dokumenta za to osobito značajna: Njegov govor održan sudionicima Šestog internacionalnog tomističkog kongresa 10. rujna 1965. godine i na poseban način, njegova okružnica *Lumen Ecclesiae* koju je uputio generalu dominikanskoga reda prigodom 700. godišnjice smrti sv. Tome, gdje je podsjetio »na trajnu vrijednost tomističke metafizike.«²⁹

Papa Ivan Pavao II. često je upozoravao »na važnost filozofskog obrazovanja za one koji će se jednom u pastoralnom životu morati suočiti sa zahtjevima današnjega svijeta i shvatiti uzroke nekih načina ponašanja da bi na njih spremno odgovorili.«³⁰ Ovo je potrebno imati na umu i zbog opasnih skretanja suvremene misli

25 Usp. R. Aubert, *nav. dj.*, str. 328.

26 *Isto*, str. 329.

27 *Optatam totius*, 15.

28 *Gravissimum educationis*, 10.

29 Citirano prema R. Aubert, *nav. dj.*, str. 330.

30 Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 60. Ovdje navodimo neke značajnije dokumente i komentare u kojima je Ivan Pavao II. opširno govorio o značenju Tomine filozofije: *Filozofija otvaranja i univerzalizma*, Govor o stotoj obljetnici okružnice *Aeterni Patris*, Rim, Papinsko sveučilište sv. Tome, 17. studenoga 1979; *Naučitelj čovječnosti — metoda i nauka sv. Tome*, Govor na VIII. međunarodnom tomističkom kongresu, Rim, 13. rujna 1980; *Akvinčeva nauka pojašnjava istinsko čovjekovo dobro*,

uočljivih na mnogim područjima, a papa očite opasnosti koje prijete filozofskoj djelatnosti vidi u eklektizmu, historicizmu, scijentizmu, pragmatizmu i nihilizmu.³¹ Papa je kazao kako nije moguće nabrojiti sve motive koji su naveli Učiteljstvo da izabere sv. Tomu kao pouzdana vodiča u filozofskim i teološkim disciplinama.³² Međutim, jedan od njih je nesumnjivo i taj što je on postavio načela opće vrijednosti koja određuju odnos između razuma i vjere koji ne mogu biti u međusobnom neskladu. Papa kaže: »Filozofska i teološka istina susreću se u jednoj istini. Razumska istina uspinje se od stvorova k Bogu; vjerska istina izravno silazi od Boga k čovjeku. Ali ta razlika u metodi i podrijetlu ne uklanja temeljnu jedinstvo jer je istovjetan začetnik bilo istine koja se očituje preko stvorenjâ, bilo istine koja je osobno priopćena čovjeku preko Njegove Riječi. Filozofsko istraživanje i teološko istraživanje označuju dva različita smjera u hodu jedinstvene istine. Ti su smjerovi određeni za susret — a ne za sukob — na istom putu, da budu jedan drugome na pomoć. Tako razum prosvijetljen, ojačan i zajamčen vjerom postaje vjeran pratitelj samoj vjeri, a vjera neizmjerljivo proširuje ograničeni obzor ljudskog razuma. U toj točki sveti je Toma uistinu učitelj koji prosvjetljuje.«³³ Iz navedenoga proizlazi kako načelo sklada između razumske i vjerske istine, koje je posebice bilo u srcu Lavu XIII., uvijek izlazi na površinu i kako je uvijek iznova suvremeno.³⁴

Zaključak

Moderno doba proživljava dramu odijeljenosti vjere i razuma što je, osobito u prošlom stoljeću, preraslo u potpunu suprotstavljenost. Tako su, kako kaže Ivan Pavao II., u posljednja dva stoljeća »vjera i razum osiromašeni i oslabljeni u međusobnom odnosu«.³⁵

Papa Lav XIII. dao je svojom enciklikom *Aeterni Patris*, koja se zasniva na temeljnom načelu sklada između razumske i vjerske istine, odlučne smjernice za ob-

Govor članovima Društva sv. Tome Akvinskoga, Rim, 4. siječnja 1986; *Sv. Toma Akvinski i današnja kultura*, Govor na IX. međunarodnom tomističkom kongresu, Rim, 29. rujna 1990; *Sv. Toma Akvinski — učitelj i uzor*, Pismo prigodom stote obljetnice »Revue thomiste«, Vatikan 11. ožujka 1993. Za sve navedeno usp. hrvatski prijevod u: *Naučitelj čovječnosti — Doctor Humanitatis*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost 1999., (Biblioteka Dokumenti 111), str. 5–58; usp. također papinu encikliku *Fides et ratio*, 57–63.

31 Usp. Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 86–91.

32 Kao razlog zašto je u raznim prigodama imao potrebu iznove potvrditi vrijednost misli Andeoskog Naučitelja i ustrajati na shvaćanju njegove filozofije, papa vidi u tome »što propisi učiteljstva nisu uvijek obdržavani željenom spremnošću. U mnogim katoličkim školama, u godinama poslije završetka Drugog vatikanskog sabora, mogao se uočiti određeni nazadak zato što se manje cijenila ne samo skolastička filozofija nego i općenito sav filozofski studij. U čudu i žalosti opažamo da je popriličan broj teologa dionik toga zanemarivanja filozofijskog studija« (Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 61).

33 Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti — metoda i nauka sv. Tome* (Govor na VIII. međunarodnom tomističkom kongresu, Rim, 13. rujna 1980.), 4, u: *Naučitelj čovječnosti*, str. 31–32.

34 To je lako uočljivo imamo li na umu neprekinuti slijed crkvenog učiteljstva od pape Lava XIII. do pape Ivana Pavla II., što smo pokušali prikazati u ovom radu.

35 Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, 48.

novu skolastičke tradicije s posebnim naglaskom na filozofsko–teološkoj misli Tome Akvinskog. Nakanu i djelo Lava XIII. podupirali su, u većoj ili manjoj mjeri, svi njegovi nasljednici, a posebice Ivan Pavao II., koji od početka svoga papinstva nije propuštao nijednu prigodu dozivati u pamet uzvišeni lik sv. Tome i njegova naučavanja. Tako je obnovljena skolastika postala misaoni pokret koji se proširio po čitavom kršćanskom svijetu, a djeluje i danas.

THE MEANING OF THE ENCYCLICAL AETERNI PATRIS FOR THE RENEWAL OF THOMISTIC PHILOSOPHY IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Ivan KEŠINA

Summary

The author discusses the meaning and influence of the encyclical Aeterni Patris in the renewal of Thomistic philosophy in the 19th and 20th centuries. The Thomistic renaissance beholds the two mentioned centuries, with its beginnings somewhere in the middle of the 19th century. The encyclical Aeterni Patris issued by Pope Leo XIII set the directions for the renewal of the Scholastic tradition, with special emphasis on the renewal of the philosophy of St. Thomas Aquinas. Following the encyclical a renewed Scholasticism became a global spiritual movement which is still in tact today.